

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Зоран Койчич
„Ориентиран към действието метод във философското консултиране“
от доц. д-р Росен Люцканов, Институт за изследване на
обществата и знанието, Българска академия на науките

Дисертационният труд на Зоран Койчич е с обем 192 страници. Включва увод, четири глави, заключение и библиография. Целта на текста е да предложи ориентирано към практиката разширение на методологията на философското консултиране. В текста личи личната ангажираност на автора и екзистенциалната значимост на темата, което създава безусловно позитивно впечатление. По-долу представям съдържанието на текста, акцентирайки върху онези теоретични и практически аспекти на представеното разбиране, които според мен биха могли или трябва да бъдат усъвършенствани. Правя това с ясното съзнание, че имам съвсем различна гледна точка, която не ми позволява да видя нещата с очите на автора.

Първа глава разглежда историята на философското консултиране от началото на 80-те години до ден днешен. Философската практика, така, както я разбира например Ахенбах, излиза отвъд стандартните академични подходи във философията (с. 7), претендирайки, че се завръща към автентичното разбиране за нея от времето на Античността. Според друг водещ представител в областта (Лу Мариноф), „западната аналитична традиция не предоставя конкретни отговори на важни житейски въпроси“ и поради това е необходимо философите да положат усилия да направят своята дисциплина „по-близка до човека от улицата, до средния образован гражданин“ (с. 7-8). От друга страна, според Койчич има и специфични контексти, в които философското консултиране може да бъде полезно, в които то намира своите естествени приложения – в затворите, сред страдащите от терминални заболявания, злоупотребяващите с наркотични вещества, психичноболните, бездомните и т.н. (с. 18, 46).

Парадоксално, опитът да се дефинира философската практика стига до заключението, че „ние нямаме ясна представа какво е тя в действителност“ (с. 19). Според Роджър Падън, задачата на философския консултант е „да помогне на клиентите да разсъждават критично за идеи и светогледи, свързани с конкретни текущи практически житейски проблеми“ (с. 20), според Ран Лахав, „ролята на консултанта е да насочва философският самоанализ и по този начин да помогне на консултираните да развият свое собствено философско разбиране за себе си и за своя свят“ (с. 22), според Александър Фатич „философското консултиране като самостоятелна дисциплина се занимава с култивиране на добродетели“ (с. 23), а според Арто Тукиайнен, „целта на философското консултиране е не толкова обсъждането на добродетелите, а това да се помогне на консултирания да промени мислите, чувствата и поведението си чрез силата на добродетелите“ (с. 24). На свой ред, Зоран Койчич предлага следната дефиниция: „философското консултиране е диалектически процес, включващ философа и неговия клиент, в който те заедно проблематизират и анализират идеи, въпроси, проблеми, на които се е натъкнал клиента, в рамките на диалог, който цели да предложи решение или само да установи какво стои зад този проблем“ (с. 25). Тази неотстранена неопределеност в предмета и метода е констатирана отново в заключителната част, където съвсем ясно се казва, че „през последните 30 години философското консултиране не успя да предложи ясно разбиране за това какво е то и какво иска да бъде“ (с. 137).

Първото условие едно начеващо направление да се утвърди, е това то да може да предложи consistently разбиране за самото себе си. В сериозното поставяне и обсъждане на този проблем можем да видим един от най-големите приноси на дисертационния труд. Друга непосредствено значима задача, с която според мен той се справя не чак толкова добре, е разграничаването на това, което биха могли да постигнат философите и психолозите, съответно противопоставянето на философско консултиране и психотерапия. Тезата на Мариноф, че психолозите се интересуват основно от емоциите, а философите - от понятия и техните дефиниции (с. 30) според мен изисква допълнителни уточнения: от една страна, психолозите се интересуват и от други неща, освен от емоциите (все пак има и когнитивна

психология); от друга страна, философите също се интересуват от емоциите (неслучайно в последните десетилетия се формира самостоятелно направление – философия на емоциите). По-нататък, от една страна в текста се поддържа, че „ние“ (т.е. философските консултанти) „изследваме света на нашите клиенти, не менталните процеси в техните умове“ (с. 35). Въпреки това в резултат от обсъждането на терапевтичните сесии в четвърта глава все пак се стига до извода, че „не само какво е любовта [т.е. каква е дефиницията на понятието „любов“], но и какво е любовта за мен [т.е. как аз разбирам любовта и как това намира отражение в менталните ми процеси] играе важна роля за философското консултиране“ (с. 180). Какво всъщност ни казва една дефиниция: какви са смисълът и значението на едно понятие или как този, който предлага дефиницията, сам разбира това понятие?

Така или иначе, за мен остава съмнителна основната предпоставка, от която изхожда автора и която е в основата на защитавания от него подход в областта на философското консултиране: че за да се стремим към нещо трябва да имаме не просто разбиране, а дефиниция за него. В частност, „когато хората търсят щастието философският консултант трябва първо да определи каква е идеята им за щастие и каква е дефиницията им за този термин“ (с. 52). Тук можем да разграничим три възможни тези: (1) не можем да се стремим към щастието, ако нямаме понятие за щастие; (2) не можем да постигнем щастие, ако нямаме понятие за щастие; (3) стремежът ни към щастие няма да има здравословно отражение върху цялостното ни личностно развитие, ако нямаме понятие за щастие. За мен остава неясно коя от тези три тези поддържа авторът и какви са основанията му за това. Така или иначе, първата според мен е погрешна, втората е съмнителна, а третата вероятно би могла да бъде обоснована.

В заключителния раздел на първа глава са поставени още два важни въпроса, които до голяма степен остават без отговор: (1) „как да разберем дали философското консултиране е полезно, неефективно, или вредно за консултирания?“ (с. 39); (2) дали философската практика е приложима не само в индивидуален, а също в „политически и социален план“? (с. 46). Що се отнася до първия въпрос, ако се съди по четвърта глава, това бреме трябва да бъде прехвърлено върху самите консултанти – те трябва (и са в състояние) да преценят доколко е била полезна за тях философската консултация. Що се отнася до втория въпрос, тази възможност остава непроучена в текста – всички обсъдени примери остават на нивото на интервенцията на индивидуално ниво, като често бива изказвана (основаваща се на неясно какво) надежда, че промяната в достатъчен брой индивиди ще доведе до социална промяна.

Втора глава е посветена на преглед на философски концепции, които имат отношение към философското консултиране, както то беше дефинирано по-горе (вж. с. 25). Свързващата нишка тук е „грижата за себе си“, разглеждана като предусловие за познанието за себе си (с. 59). Започвайки със Сократ, преминавайки през Платон (с акцент върху диалога „Алкивиад“) и стоиците, изложението прескача към „диалогичната философия“, екзистенциалистите и Фуко. В известна степен, самият Фуко предоставя основанията за стесняването на пред-историята на философското консултиране до споменатите автори и течения. Основният въпрос за него е това „как да трансформирам себе си така, че да имам достъп до истината?“ (с. 91), съответно, за него „философът е този, който се обявява за способен да отведе другите до самите тях“ (с. 96). Това повдига летвата твърде високо и точно по тази причина е интересно да се запознаем с онзи метод, който според автора може да реши подобна задача.

Трета глава начева с разграничаването на два основни типа лични проблеми: със себе си и с другите хора (с. 101), като се предпоставя, че „обсъжданите проблеми възникват единствено поради объркване и неяснота в мисленето“ (с. 118). Връщайки се към първа глава обаче, ще видим, че това не са единствените важни проблеми, на които човек се натъква в живота си – бездомниците например, може и да имат проблеми със самите себе си или с другите, не е изключено също тези проблеми да са причина да станат бездомни, но основният им настоящ проблем не е свързан с тях самите или с другите хора. Тези хора нямат „объркване или неяснота в мисленето“, това, което им липсва е дом. Ето защо за мен е интересно как биха могли да им помогнат индивидуални терапевтични сесии от типа на онези, описани в четвърта глава (на този въпрос ще се върна след малко).

Изходна точка на представения в дисертацията метод на философско консултиране е разграничението между мит и логос: приема се, че „личните митове са истории, които непрекъснато разказваме сами на себе си, докато не започнем да им вярваме и те не се превърнат в наша действителност“ (с. 103), съответно „работата на философа е да извади наяве онова, което се крие в този митологичен гъсталак; анализираме мита, делим го на части чрез своя логос и откриваме логическите и каузалните връзки между тях“ (с. 104-105). Конкретната процедура, чрез която се осъществява това „деление“ е почерпена от „петте елемента на реториката“: *inventio, dispositio, elocutio, memoria, actio* (с. 107). Според мен това е оригинална идея, а акцентирането върху последния елемент в списъка (действието) без съмнение играе съществена роля. Въпреки това ми се струва, че е изключително наивно да се твърди, че „ако искаме да спрем да пушим трябва да действваме и това конкретно действие е да не пушим никога повече“ (с. 127). За мен би било изключително изненадващо, ако успеем да накараме някой заклет пушач или алкохолик да спре да злоупотребява с този тип вещества чрез наставления от този тип. (Нека да си представим какво би станало, ако кажем на някого: „Няма нищо по-лесно от това да откажеш цигарите – трябва просто да спреш да пушиш“.) Оставям настрана чисто философския въпрос дали това „да не пушиш никога повече“ може да се разглежда като действие. Всички терапевтични подходи към този тип проблеми се стремят да заместят съответното действие или поведение с друг тип действие или поведение, а не да го елиминират директно, защото това не изглежда като реалистична цел.

За мен не по-малко проблематична е претенцията, че „философското консултиране е част от практиките, свързани с психичното здраве“ (с. 137). Това твърдение изглежда странно на фона на непрекъснатите настоявания, че „ние не лекуваме в медицинския смисъл на думата ... ние работим с обикновени, здрави хора, които имат проблем“ (с. 127), „ние разпитваме клиентите си, а не ги лекуваме“ (с. 131), „занимаваме се с проблемите им, а не ги решаваме“ (с. 132). Скептичен съм също по повод идеята философското консултиране да бъде представено като „част от биософията, която разбираме като изкуството да водим мъдър живот“ (с. 146). Разбира се, биософията не представлява единно движение с програмен характер, но тя е развъдник на мистически, квази-религиозни и откровено псевдонаучни идеи (това разбира се е мое лично мнение, основано на фрагментарно запознаване с идеите на някои ключови представители или предшественици на този начин на мислене).

Основните ми критични бележки към текста са свързани с една от най-интересните части от него – четвърта глава, където са представени 5 терапевтични интервюта: (1) Както е видно, участниците в тях са доброволци (с. 141). Това създава предпоставки за проява на нещо сходно с ефекта на самоподбора (*self-selection bias*). Наистина, Матей има своя собствена метафизична система, в чиято основа е разграничението между аз и личност, Анте се е занимавал с различни сходни практики от типа на „директната епистемология“, а Мария споменава, че е запозната с учението на стоиците (вж. с. 149-150, 156, 166). Само един от тях очевидно не е изкушен от философията – това е Ева, при която видимите резултати са най-незначителни. Това хвърля сянка на съмнение доколко от тези пет случая могат да се правят изводи за полезността на метода за общата популация. (2) По-нататък, авторът настоява, че за философско консултиране трябва да се заплаща, но все пак доброволците участват безплатно. Това вероятно снижава очакванията им – човек очевидно оценява по различен начин услуги, за които заплаща и услуги, които получава безплатно. (Изобщо няма да коментирам ключовия въпрос доколко е мотивиран да плаща „клиент“, на който се обяснява, че „ролята на философа не е да разреши проблемите на клиента си“ - вж. напр. с. 80, нито дори изборът на самата дума „клиент“ - традиционно така се нарича индивид, който се отказва отчасти от своята автономия за да получи определена полза или изгода; струва ми се, че това категорично не отговаря на „идеологията“ на философското консултиране). Ето защо, трябва да приемаме със здравословна доза скептицизъм изводите от проведения експеримент относно приложимостта на представения метод (с. 170). (3) Трудно може да се приеме, че участниците са имали „сериозни проблеми със себе си и с другите“, още по-малко е вярно това, че да не си наясно какъв точно проблем имаш е указание колко сериозен е той (с. 172).

Трима от участниците са гимназисти с типични за младежите на тази възраст проблеми, сред тях няма нито един от ключовите групи, споменати в първа глава – наркозависими, затворници, бездомници, психично болни или страдащи от терминални заболявания.

В заключение бих искал да отбележа доброто познаване на ключовите за темата автори, отличната ориентация в съвременното състояние на подходите в областта, ясно заявената и оригинална теза, както и прозрачната структура на изложението. Приведените по-горе критични бележки разглеждам като потенциално значими във връзка с бъдещото развитие на представения от автора подход и те по никакъв начин не могат да повлияят на положителната ми оценка за представения дисертационен труд. Смятам, че заявените приноси са реално осъществени в текста и ще гласувам за това на Зоран Койчич да бъде присъдена научната и образователна степен „доктор“ по направление 2.3 (философия).

26.06.2019,
София

/Р. Люцканов/